

Душка КЛИКОВАЦ /Београд/

О НАУЧНОМ СТИЛУ РАДОСАВА БОШКОВИЋА

1. УВОД

У једном раду посвећеном личности и делу професора Радосава Бошковића, каже се да је он „један од малобројних научника чијим се начином излагања — језиком и стилем — научна критика бавила као да је реч о књижевнику” (Јовићевић 1999: 9). Тако приређивачи његових *Одабраних чланака и расправа* у предговору истичу да је он „готово без премца у славистичком научном свету по концизности текста, логици аргументације и математичкој тачности израза и изражавања”.¹ За његов стил је, између осталог, речено да је полемички интониран, а у описивању појава лапидаран, прецизан, језгровит, уз реторички надахнуту стилизацију „која се прима као поетски текст” (Стојнић 1988); да је „математички прецизан, јасан, афористички”, али и „емоционалан, сугестивно пластичан, проткан народском фразеологијом”, да се одликује једноставношћу до које „треба нарасти” (Вукомановић 1983). За његову реченицу истакнуто је да је „под набојем згуснута и математички прецизна” (Ђуровић 1993: 280); да у њој, чак и кад није концизна у школском смислу речи, нема ничег случајног (Мојашевић 1988: 17); да су у њој одређења сажета „до коначне тачности” (Грицкат 1993: 251). За његов језик речено је да „битно одступа од устаљених модела научног језика у лингвистици”, јер „није лишен емотивности”, „има извештан степен метафоричности” и у великој мери одаје личну ангажованост, као и да се налази „на средини између песничког и математич-

¹ Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, Титоград: ЦАНУ, 1978. Издање приредили Душан Јовић и Светозар Николић.

ког језика” (Јовић 1978). Укратко, његов стил се у литератури одређује као „необичан”, „особен”, „оригиналан”, чак „непоновљив”.

С друге стране, иако ниједан напис о проф. Радосаву Бошковићу није пропустио да помене његов начин изражавања, њиме се на конкретнији начин баве свега два краћа рада (Јовић 1978 и Стојнић 1988). Нама је овом приликом циљ да се Бошковићевим стилем позабавимо систематичније и исцрпније, истичући можда и неке његове особине које досад нису биле предмет веће пажње.

2. БОШКОВИЋЕВА СТИЛСКА НАЧЕЛА И СТИЛСКИ ПОСТУПЦИ

2. 1. Видели смо да се као главне особине Бошковићевог начина изражавања истичу сажетост и језгровитост, односно једноставност и јасноћа. Да је он њима и свесно тежио, закључујемо из неколико коментара и опаски, расутих по разним радовима, који се односе на стилске поступке.

Најпре, о краткоћи и сажетости:

(1) *Отегну се, непотребно, ово наше објашњење, и боље да га резимирамо; укратко и овако ...* (385)².

(2) *Да не бисмо падали у непотребну — а свугде присутну — опширност, биће најбоље да најпре прегледамо и анализирамо ...* (456).

Опширност поменута у претходном примеру дозвољава се само онда кад је проблем такав да се без ње не може:

(3) *То је питање врло сложено, и тешко је на њега дати одговор у две реченице, аритметички. Зато — мало нарације* (441).

Затим, о јасноћи (коментар је, додуше, везан за правопис, али је принцип који се њиме исказује општи):

(4) *... граматичка и правописна праволинијност не треба да иде, не сме ићи на штету јасноће речи, на штету значења речи; јер како год окренули, језик је, ипак, пре свега „средство за људско општење”* (222).

Најзад, о једноставности (која са собом може носити и убедљивост):

(5) *Остало нам је да покажемо — што простије и убедљивије — како је њп код тих имена од именичкога постало придевски посесивни суфикс* (366).

² Као корпус послужила нам је већ поменута збирка Бошковићевих радова (в. 1. напомену). Ради економичности, у загради иза примера наводимо само страну на којој се он налази. Карактеристичан део примера по потреби истичемо масним слогом, а трима тачкама означавамо део који смо изоставили као ирелевантан за нашу сврху.

Тако, иако се Бошковић ни у једном раду није бавио питањима стила, можемо од њега сазнати какав је начин изражавања сматрао узорним.

2. 2. Како Бошковић успева да буде сажет и разумљив?

Пре свега тако што излаже само суштину појаве о којој говори, односно суштину свог или туђег мишљења, а затим је исказује једноставно и кратко, често у једној реченици. Ево једног примера у којем он не само што примењује такав поступак него и кратким коментаром показује да му свесно тежи:

(6) *Овде су, у крајњој и методској анализи, два питања: 1) је ли Вук уопште узимао из Горскога вијенца, као из штампане књиге, и 2) шта је и колико је узимао из њега (ако је узимао) (255).*

А говорећи о томе како је Лескин објаснио постанак суфикса *икаст*, он најпре излаже суштину његовог схватања: „Он мисли да је најпре направљен придев *плаветникаст* — од именице *плаветник* = *salvia silvestris*; затим је тај придев доведен у везу с основним придевом *плаветан*; тако је добијен суфикс *икаст*, помоћу кога је направљен придев *модрикаст*”. Одмах затим, једном једином кратком реченицом показује да Лескин није у праву:

(7) *Лескин је сметнуо с ума једну ствар: да је плаветникаст реч општега књижевног и народног језика, а плаветник — покрајинска реч, забележена у Срему (262).*

И ништа више: то је толико логично да никакав додатни коментар није потребан.

2. 3. Бошковићев исказ је, дакле, онолико кратак је то могуће с обзиром на његову садржину. Краткоћа је, међутим, често код Бошковића и стилогена: она је начин да свој текст онеобичи, да одступи од очекиваног.

То се може видети најпре по дужини реченице: иако је она — у складу с природом научног излагања — обично сразмерно дуга, Бошковић се кратким реченицама користи прилично често, или их бар умеће с времена на време. Стилски ефекат је разговорна обојеност текста (в. и тачку 5. 5), а психолошки ефекат је двојак: пошто кратке реченице лако разуме, читалац се на њима може одморити од тежих делова текста; а пошто их не очекује, оне буде његову пажњу и не допуштају да му текст постане једноличан:

(8) *Друга замерка. У књизи има доста штампарских грешака. Неке су од њих безазлене: не сметају никоме. Друге нису такве: могу сметати понекоме. На пример. Сумњам да ће студенти, који ће се овом књигом у првом реду служити, знати да исправе...* [следи подужи списак примера]. *И тако даље* (227).

Бошковић понекад свој исказ скраћује и нарочитим поступком: на поредном конструкцијом с везником *и* у којој се првим чланом износи објективна констатација у вези с нечим, а другим — субјективна оцена; таква конструкција не само што скраћује излагање (уместо две реченице имамо једну) него је и веома ефектна:

(9) *Генезу суфикса *ica* објаснио је давно и у суштини тачно Розвадовски ...* (273).

(10) *... поред многих и потпуно заслужених похвала ...* (227).

(11) *... што је прво и што је невероватно ... што је друго и што је нетачно* (210).

Понекад овакав начин изражавања иде до стилских вратоломија:

(12) *Каква је ситуација у овом случају у Мрчани? Оваква и проста...* (348).

(13) *Мислимо да код придева типа *bratъhъ* ... имамо посла с једним врло и успешно замућеним суфиксом ...* (364).

У поступке скраћивања текста спада и изостављање увода: Бошковић често почиње излагање *in medias res* — без икаквих уводних речи које би читаоца припремиле на теоријско излагање које следи. Тако, рецимо, рад с насловом „*Старословенска adiectiva possessiva на њъ*” почиње реченицом која се непосредно надовезује на њега — до те мере да у њој чак није ни експлициран појам којем је рад посвећен, него је на њега упућено анафорски употребљеном личном заменицом:

(14) *Нема их много ни у старословенским ни у црквенословенским споменицима* (364).

То је неочекиван поступак, који свакако има ефекат онеобичења текста: читалац је неизбежно затечен таквим наглим почетком расправе. Док се иначе веома труди да угоди читаоцу, у овом случају Бошковић га „не мази”: тражи од њега пуну пажњу и усредсређеност.

На сличан начин, на крају рада по правилу нема закључка, резимеа или нечег сличног: са завршетком расправе обично је завршен и сам чланак. У оба случаја, Бошковић рачуна на интелигентног читаоца, с којим као да не жели да комуницира „реда ради” — ако нема ничега истински релевантног да му каже. Чини се да коментар о Бошкови-

ћу који гласи: „Пренаглашена, готово демонстративна једноставност” (Мојашевић 1993: 324), изречен у другачијем контексту, важи и овде.

2. 3. Бошковић, међутим, у неким случајевима одступа од свог начела краткоће — онда кад би краткоћа угрозила јасноћу. О томе јасно говори следећи пример, у којем нам кратка опаска указује на то да му је врховни циљ приближавање проблема читаоцу:

(15) *Другу и потпунију теорију изнео је Рамовиш ... Он узима као пример именицу myslъ. И претпоставља код ње овакав развитак: myslъ > misl > misl > misl > misl. Популарно развезана, Рамовшева формула значила би ... [следи објашњење од читавог једног пасуса] (280).*

Такође, јасноће ради поновиће информацију (не истим речима):

(16) *^ [дугосилазни] акценат није био у валтурском дијалекту исте судбине у положајима после кратког слога и у положајима после дугог слога: у првом случају, кад се налазио после кратког слога, он је остао на своме старом месту, није никад пренесен на претходни слог; у другом случају, кад се налазио после дугог слога, он није остао на старом месту, пренесен је на претходни слог (327).*

Треба рећи да то изношење исте садржине другим речима у неким случајевима постаје манир:

(17) *Меје је ... у објашњењу постанка придева на тјъ пошао својим путем, није отишао стопама Миклошићевим (209).*

Бошковић ће жртвовати краткоћу и да би произвео стилски ефекат — пре свега различитим врстама понављања. Понављање му служи за истицање сличности и разлика (в. тачку 4. 1), као реторички украс (т. 4. 2), за опонашање говореног језика (т. 5. 4) и ради истицања (т. 5. 7).

2. 4. Бошковићев текст своју јасноћу делимично дугује и томе што је изузетно прегледан. Он је такав најпре зато што је излагање разбијено на пасусе, од којих сваки има своју тему. Пошто су те теме обрађене на сажет и језгровит начин, пасуси по правилу нису дуги.

Затим, Бошковић експлицитно нумерише (или означава словима по азбучном или абецедном реду) податке, примере, своје примедбе, напомене итд., и то обично одмах на почетку реченице или пасуса, како би та нумерација била уочљива. Тако, на пример, после реченице-пасуса *Примери из словенских језика који говоре у прилог супониранога прасловенског *когѣ(n)*, он наводи шест примера, свакоме посвећујући по један пасус, од којих сваки започиње на исти начин:

(18) *Први пример. ... Други пример. ... Трећи пример. ... Четврти пример. ... Пети пример. ... Шести пример* (400-401).

Слично томе, али у оквиру истог пасуса:

(19) *Ми додајемо одмах ... три напомене уз Вајаново објашњење. Прво... Друго ... И треће...* (400)³.

Захваљујући таквој експлицитној нумерацији, детаљи добијају своје јасно место у целини читавог текста, и читалац није ниједног тренутка у прилици да њу изгуби из вида.

3. НАЧИН АРГУМЕНТАЦИЈЕ

Сада ћемо сићи у значење Бошковићевог текста: позабавићемо се његовим начином аргументације, за коју је, видели смо, примећено да је изузетно логична. Као пример, изабран практично насумице, послужиће нам први део чланка који носи наслов „Око два стиха из Горскога вијенца” и у којем Бошковић расправља о значењу стихова *гроб се његов пропâ на та’ свијет* и *Је ли ово причина управа* (стр. 265). Ево како тече, наведена по корацима, његова аргументација (сваком том кораку посвећен је по један пасус):

1. Наводи који су то стихови (најпре један, па други), констатује да први дотад није био тумачен, а да други јесте, као и да први садржи један покрајински израз, а други — „једну тамну реч”.

2. Најављује да ће се прво позабавити првим стихом и поставља питање — шта он значи.

3. Констатује да је прва половина стиха јасна, а да друга није, и поставља питање — како треба схватити израз *на та’ свијет*.

4. Констатује да су могуће две интерпретације, од којих прва полази с општејезичког гледишта, а друга с покрајинског.

5. Износи прву интерпретацију, и одбацује је.

6. Оцењује да такво тумачење „отпада”.

7. Износи другу интерпретацију.

8. Закључује да је такво тумачење „сасвим вероватно”.

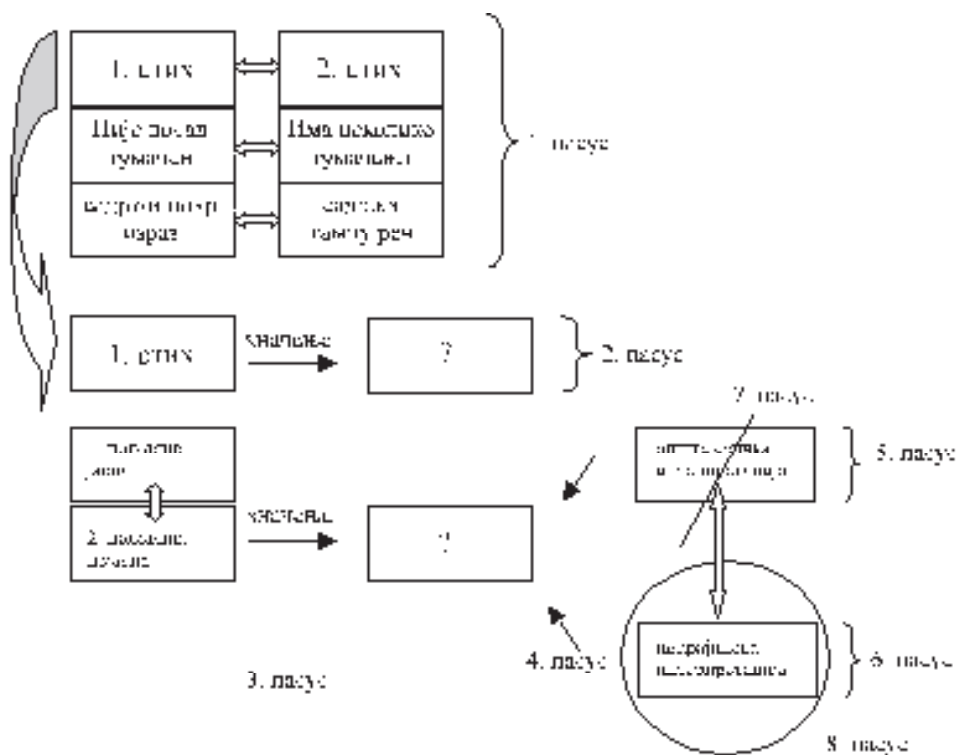
Аргументација се, дакле, одвија по непогрешивом логичком редоследу⁴. Бошковићев поступак је, уз то, минималистички: он наводи само оно што је неопходно и довољно за постизање решења. Вероват-

³ В. и примере (6), (16), (20), (22), (23), (24), (42), (98), (109), (144).

⁴ Пошто се бавимо само формом, не и садржином аргументације, питање тачности Бошковићевог тумачења није за нас од значаја.

но је захваљујући таквим особинама његов начин изражавања проглашен „математичким”.

Сад ћемо покушати да ове кораке у аргументацији и интерпретирамо. То ћемо учинити помоћу метафоре: сваки пример, идеја, претпоставка и сл. биће облик у дводимензионалном простору; како су ти примери, идеје, претпоставке итд. изнесени кратко и јасно, тај облик биће геометријски, тј. правилан и оштрих линија — нпр. правоугаоник. Тако Бошковићеву аргументацију можемо представити цртежом, који би могао изгледати овако:

(„Празне” стрелице означавају однос супротности, а обичне стрелице — логичко надовезивање; крива стрелица значи да је тема из 1. пасуса преузета у 2. пасусу; правоугаоник са знаком питања значи само да је Бошковић указао на празно место — оно на које треба ставити следећи „правоугаоник”; линија којом је — у 6. пасусу — „општејезичка интерпретација,, прецртана значи да је Бошковић одбацује, а круг којим је — у 7. пасусу — „покрајинска интерпретација” заокружена означава да је Бошковић сматра тачном.)

Шта то, дакле, Бошковић ради? Он ређа „правоугаонике”, као коцкице мозаика, једне поред других, и једне насупрот другима; премешта их; указује на празна места и та места попуњава одговарајућим „коцкицама”. На крају добија чисту композицију, која се одликује симетријом и складом, односно визуелном логиком. Другим речима, Бошковић игра једну високо интелектуалну игру која има и естетску димензију. Естетичност је, дакле, садржана већ у самом његовом начину аргументације, дубоко испод нивоа форме исказа.

Не треба заборавити да Бошковић не само што „коцкице” ређа него их сам и проналази и обликује: проналази их тако што уочава појаву која ће бити проблем, доказ, пример, закључак и сл., а обликује тако што их исказује на јасан и сажет начин. Ако је у питању туђе мишљење које није обликовано „по његовој мери”, он ће то сам учинити. Тако, на пример, у истом том чланку он износи Драгићевићево мишљење тако што га цитира; а затим га, у следећем пасусу, своди „на своју меру”, проналазећи у њему две ствари које су важне и које формулише на сажет начин (стр. 266). Тако је свака „коцкица” по мери композиције у коју улази: ништа не штрчи, ништа није окрњено.

Нема доказа да оно што Бошковић ради током аргументације треба разумети помоћу наведене метафоре; ипак, својеврсну потврду за то дао је сам Никита И. Толстој, који је Бошковића упоредио „с уметником-графичаром, мајстором свога посла, за кога је тачност пропорција и чистота линија неопходан облик уметности” (како наводи Јовићевић 1999: 9). Можда можемо да прецизирамо да се, од свих графичких уметности, Бошковић можда најпре бави колажом геометријских облика.

4. РЕТОРИЧКА СРЕДСТВА

4. 1. Вратимо се на план форме — план на којем се Бошковић служи реторичким фигурама. Показује се да су неке од њих мотивисане управо његовим начином аргументације. Видели смо, наиме, да он своје „коцкице” упоређује, проналази им сличности и разлике. У ту сврху користи се стилским паралелизмом, понављањем — стварним и привидним, контрастом и паронимијом.

Понављање уз стилски паралелизам служи му да истакне истоветност неких појава:

(20) *Као славист, ван Вејк је, свакако, највише познат по својим радовима из области старословенског језика. Он је познат, прво, по*

својој књизи ...; **то јест** — **по** одличном уџбенику старословенског језика, с одличном и потпуном библиографијом. **Он је познат, друго, по својој расправи** ...; **то јест** — **по** исцрпној и солидној студији ... **Он је познат, треће, по својој расправи** ...; **то јест** — **по** одличној монографији ... (198).

(21) **Оба они, и** Белић и Мјешчањинов, на пример, полазе од реченице као основне језичке појаве; **оба они, и** један и други, изводе из те основне језичке појаве, из реченице, и синтаксичке функције, и врсте речи и флексију и ... грађење речи (195).

И контраст међу појавама најбоље се види кад су антоними (или бар речи несагласног значења — в. пример (25)) смештени у исте синтаксичке конструкције:

(22) ... а они, ти придеви, нису исто: **први је, као што је познато, попридевлени прилог времена садашњег, а други, као што ћемо видети, није то** (209).

(23) Има два наставка — један **главни и основни** = i, други **спорадичан и редак** = ih ... (328).

(24) Лижњански дијалекат **скраћује дужине: а. после акцената увек и без изузетка... б. пред [краткосилазним] акцентом ређе и по изузетку...** (321).

(25) Оба је конструисао **Даничић**, и оба — **мењајући оригинал** (471).

Најзанимљивији су, међутим, они случајеви кад се Бошковић игра привидним сличностима и разликама. Тако, у следећим примерима он различитим речима изражава исто значење (у примеру (27) то комбинује с понављањем и стилским паралелизмом, чиме се на ефектан начин спајају истоветна форма и значење с једне стране, и различита форма а исто значење с друге):

(26) ...**ако дуже чување правословенскога у у српскохрватском и словеначком језику после лабијалних сугласника ... протумачимо на тај начин да су ти сугласници пред вокалима реда и у јужнословенским језицима били јаче веларизовани од других сугласника. Што ми мислимо.** [Следећи пасус] **Грчко аг је, према томе, у случајевима типа Šarnati, Zabardo непосредна супституција словенскога аг. Бар за нас** (375).

(27) ...**као што је Desimirja ...у повељи краља Милутина ... Десимиривица, а не мушко лично име, како је тај облик, очигледно омашком, објаснио Даничић..., или женско лично име, како је Даничића коригао, очигледно од ока, Будмани** ... (414).

Да би створио исту напетост између стварног и привидног, он се користи и паронимијом — речима (и групама речи) које су наизглед

сличне, а чије је значење различито (уз напомену да то средство понекад прераста у пуки украс, јер пароними имају практично идентично значење — в. пример (32)):

(28) *Белић је учинио крај тој и таквој ситуацији код нас* (193)⁵.

(29) *...такозване и тако од нужде назване опште лингвистике* (191).

(30) *...такозвано и тако рђаво названо непостојано а ...* (187).

(31) *...у томе што је Даничић у првим деценијама друге половине прошлога века директно каналисао и контролисао примену Вукових идеја на наш књижевни језик* (188).

(32) *Белић је ушао и дошао у науку кад је лингвистика преживљавала извесну кризу* (192).

У исте сврхе користи се и привидним понављањем — тако што у два наврата употреби исту именицу, али уз различите предлоге, који овој дају сасвим друго значење (понекад сасвим супротно — као у примеру (33), а понекад је у питању само танка значењска нијанса, као у примеру (36)):

(33) *...од лингвиста и за лингвисте речено ...* (191).

(34) *Умро је у Протекторату и — може се рећи — због Протектората* (201).

(35) *...нашему књижевном језику, који је, лингвистички речено, био тада више пред својим формирањем него у своје формирању ...* (189).

(36) *...да се тој употреби може помоћи да она од самога почетка и у самоме почетку узме што правилнији правац* (189).

Видели смо да се наведена средства могу наћи и у комбинацији. Тако и у следећем примеру Бошковић успешно комбинује понављање, контраст и паронимију:

(37) *Не треба нарочито истицати — али треба изричито рећи — да се тако изговара и етимолошко $\check{c} = \acute{c}\acute{c}$...* (347).

4. 2. Као реторички украси, намењени онеобичавању израза, Бошковићу служе следећа средства:

● Дословно понављање речи:

(38) *Има и других објашњења именица типа рга̀лја. И има их тројаких* (168).

(39) *Зна се шта је било с придевима на us у прасловенском језику — у њему су они изменили свој формални лик, и изменили су га на тај*

⁵ Такве конструкције читавом тексту (посвећеном 50-годишњици Белићевог рада) дају свечан тон.

начин што **им је дометнут наставак ко**. Али се не зна зашто **им је дометан наставак ко** и **зашто** је уопште настало придевских основа на **и** у прасловенском; или бар **не зна се** поуздано (177).

(40) *То је — филолошко-лингвистичка студија ... Ја је не помињем, ту студију, само зато што су њоме ударени темељи лингвистичком проучавању прве наше писмености ...* (194).

- Стилски паралелизам, који је у другом делу следећег примера комбинован с гласовним фигурама:

(41) *...рећи ћу овде и засад само ово и оволико: ...* (417).

- Градација:

(42) *...Миклошич је направио и две фактичке грешке; једну вероватно, другу — сигурно* (209).

(43) *Потребно би било рећи неколико речи о Белићу као наставнику и учитељу* (196).

- Метафоре, којима је увек циљ разумевање неког појма, а које су у његовом тексту толико живописне да стичу статус фигуре.

Због природе проблема којима се бави, нарочито је честа персонификација језика и појава у њему (та персонификација је понекад свесна, намерна, што он сигнализира знаковима навода):

(44) *Прасловенски је језик уклонио придеве на њс. Али их није уклонио као граматичку категорију, зато што није „трпео” основе на њ: именице на њс остале су у њему. Уклонио је, или боље преобличио, по неком општем закону само оне међу њима који ...* (181).

(45) *Суфикс јџ почео је „своју каријеру”, с реалним посесивним значењем; а дотерао је у своје обрнутом развоју ... до најбаналније граматичке, хипостасичке функције* (368).

(46) *Од успона и пада суфикса (ј)џ зависио је и њихов језички статус* (447).

(47) *...они [придеви] који су били лексичке речи ... могли су остати комотно у своје старом облику ...* (181)⁶.

Говорећи о језичким појавама, Бошковић се служи и другим метафорама, у којима се те појаве разумевају као механизми (први део примера (48) и пр. (49)), материја (пр. (50) и (51)), или као биљни или животињски организми (пр. (51)):

(48) *...грађење речи, механизам језика...; ...синтакса, душа језика...* (191).

⁶ В. и други део примера (48).

(49) ...што су ти придеви књижевне речи, и по пореклу и по употреби, што нису прошли кроз **жрвањ народних говора**... (222).

(50) *Шкатарско-шикићки дијалекат, то је укрштен, несређен, непревreo говор* (334).

(51) ...суфикс **њћ** пренео се на лична *appellativa*, и ту се **стегнуо** и **учаурио** у једно прилично **непродуктивно** и релативно **младо језгро** *posesivних* *придева* *типа* *братњћ* (368).

Има и различитих других метафора (у примеру (52) *живот* и *пракса* су персонификовани, а *ствари* се разумеју као биљке; у примеру (53) задаци се разумеју као терет):

(52) ...он [Вук] *бежи од декретовања, од узакоњивања; он чека док ствари не сазру, пушта да живот рече своју реч; он се боји да га пракса не демантује* (188).

(53) *Вук је био потпуно свестан у какво се тешко време упртио изводећи реформу књижевног језика нашег* (188).

5. КОМУНИКАЦИЈА СА ЧИТАОЦЕМ

Један број особина Бошковићевог стила потиче из нарочитог начина на који он комуницира са својим читаоцем⁷. Наиме, многе упечатљиве особине његовог начина изражавања, наизглед неповезане, могу се мотивисати управо тим начином комуникације. Суштинска претпоставка од које притом полазимо јесте да је и научни текст, као и сваки други, суштински дијалогске природе — само што се дијалог не одвија лицем у лице, него са непознатим, замишљеним читаоцем.

5. 1. Да бисмо видели како то Бошковић комуницира са својим читаоцем, поћи ћемо од једног детаља. Бошковић упадљиво често у свом тексту употребљава анафору — анафорски употребљава показне заменице, заменичке прилоге и речце — да би најавио оно што следи:

(54) *Ствар је у **овоме*** (396).

(55) *Факат је **ово*** (165).

(56) *Мој би кратак одговор на та питања био **овакав*** (270).

(57) *Ствари нису просте, а ми их **овако** разумемо* (374).

⁷ Ово поглавље је раније написано и предато у штампу као посебан рад под насловом „О стилу Радосава Бошковића — комуникација са читаоцем” (*Научни састанак слависта у Вукове дане*, бр. 34). Овде га преносимо ради заокружености овог рада и на захтев уредника. Оно је у мањој мери измењено, толико да се може уклопити у целину текста.

(58) *Ево како тај процес конкретно изгледа* (364).

Ради указивања на оно што долази, Бошковић употребљава и различите друге, понекад неуобичајене изразе: *А наиме* — да образложи претходну констатацију (366); *То јест* — да прецизира оно што је управо тврдио (396); *Наравно* — да би увео објашњење; *Дакле* — да би се вратио на тему (207); *И тако* (401) или *Најзад* (402) — да уведе резиме, и др.

Одакле толика анафора? С једне стране, она има улогу да нагласи оно што следи (и у том контексту поменућемо је и касније, у тачки 5. 7); али она је и начин да Бошковић свог читаоца обавести који је наредни корак у аргументацији. И он то чини кроз читав текст, на различите начине — не само насловима (који су у научним текстовима најчешћи начин да се укаже на оно што долази) него и помоћу различитих најава, које играју улогу подналова:

(59) *Наши докази* (403).

(60) *Напомена* (398).

(61) *Лингвистички део питања* (397).

(62) *Уз облике на ih* (337).

(63) *Мали екскурс у друге споменике* (425).

Али права особеност Бошковићевог стила јесу коментари којима он читаоцу објашњава шта у току своје аргументације чини. Наиме, такви коментари се и иначе могу наћи у већини научних текстова (с тим да су им неки аутори склонији него други)⁸, али их Бошковић употребљава упадљиво често — практично пре или после сваког корака у аргументацији:

(64) *Учинићу најпре две констатације* (191).

(65) *Да видимо, најпре, како су ти придеви објашњавани у науци...* (207).

(66) *Ми додајемо одмах, као допуну и коректуре, три напомене уз Вајаново објашњење* (400).

(67) *Да додам, најзад, и нешто што се само по себи разуме ...* (144).

⁸ Често су такви коментари резултат метафоричког разумевања аргументације као путовања (в. Кликовац 2004 [1992]; Кликовац 2004) — исп. примере (68), (71), (72), у којима се аутор експлицитно позива на просторну димензију „путовања”, и примере (64)–(68), (70)–(75), у којима се позива на његову временску димензију. У складу с том метафором, аутор је водич свом читаоцу, односно на своје путовање упућује се заједно с њим; у вези с тим треба запазити и употребу првог лица множине у примерима (65), (68), (70), (71), (74), (75), која укључује и читаоца.

(68) *Толико критике је, свакако, доста. А сад да пређемо на анализу и тумачење ...* (394).

(69) *Поставља се питање: има ли то неупрошћавање какве лингвистичке подлоге?* (221).

(70) *Да бисмо на то питање могли дати конкретан — да не кажем сигуран — одговор, морамо пре свега извршити анализу ...* (236).

(71) *Идемо сад даље* (403).

(72) *Навешћу, после овога, још само неколико примера употребе наставка...* (148).

(73) *Сад бих хтео да то и образложим; колико толико* (266).

(74) *Придеве крштени и венчани оставићемо засад на страну: о њима ћемо доцније, засебно и опширније говорити* (211).

(75) *Остаје нам — да после овога и на основу овога изведемо закључак...* (212).

(76) *Толико — што се одређивања и сужавања задатка овога чланка тиче* (207).

(77) *Да завршим кратком карактеристиком ...* (218).

Тако аргументациона „архитектоника” приказана у тачки 3. добија своје везивно ткиво, своје спојеве. А они су такви да је помоћу њих Бошковић готово непрекидно „са” својим читаоцем: он га не оставља дуго „самог” у замршеним и апстрактним теоријским стварима, него му се стално „враћа”, показује своје присуство, обавештавајући га о току своју аргументације, о томе шта је управо урадио или шта ће следеће учинити. То је, наравно, успешан начин да држи његову пажњу.

5. 2. Бошковић у свом тексту често имитира дијалог: поставља питања (која намеће логика размишљања) и одговара на њих. Одговор је, сагласно правилима вођења дијалога, по правилу елиптичан:

(78) *Има ли доказа да су те именице... добиле и имале основу на сугласник? Има, како да не* (463).

(79) *Остаје још једино питање — ...има ли од ње [диспалатализације] трагова, и каквих, и у јужнословенским језицима. [Следи дискусија.] Па добро: где онда налазимо те тобожње трагове диспалатализације ...? На два краја јужнословенскога лингвистичког света ...* (370).

(80) *Какве су природе били придеви на *йs* у индоевропском? Двојаке: или су биле лексичке речи или су били полудевербативи* (177)⁹.

⁹ В. и примере (12), (69), (82), (86), (98), (101), (123), (166), (175).

Бошковић, дакле, наизменично преузима улогу двају саговорника у научној расправи. Кад постави питање, читалац се спонтано поистовећује са улогом онога који на питање треба да одговори.¹⁰

Какви су ефекти те дијалогске форме излагања? Можемо рећи да би без ње излагање било једнолично, „равно”; овако има „дизања и спуштања”: питање „подиже тензију”, захтева мобилизацију снага; читалац је изложен једном тренутку неизвесности, стављен пред неочекивано искушење и очекује разрешење.

Бошковић и расправља са замишљеним посматрачем, приписујући му неко мишљење, говорећи шта би он могао мислити:

(81) *Свестан сам замерке која ми се може учинити: ...На овакву замерку могу одговорити ово... (144).*

(82) *Могао би ко рећи: јесте, али може ли се доказати...? Може, то се може доказати; за то имамо три доказа у словенским језицима (213).*

(83) *Рекло би се, на први поглед, да је ово наше објашњење ... једна прилично хазардерска конструкција. А није: њега потврђују — овако или онако — многобројни и различити топоними ... (379).*

(84) [После једног објашњења] *То — да ме ко не би криво разумео (212).*

(85) *Да учинимо овде две напомене, боље ми него неко други (371).*

То јесте монолог, али монолог са свешћу о читаоцу. Читалац се, дакле, у односу на онај малопређашњи дијалог потискује у позадину, али је и даље ту. Стога и он себе тако доживљава: као непрекидно присутног.

5. 3. Утисак да Бошковић разговара са читаоцем појачава се и тако што он употребљава лексику и фразеологију из разговорног језика — иако увек с мером, никад не тривијализујући предмет разговора и увек поштујући читаоца. Он то чини свесно и намерно, што понекад и отворено показује, стављајући израз који је упадљиво колоквијалан или метафорички под наводнике. Списак примера би овде могао бити изузетно дугачак, и тешко је било одабрати најупечатљивије (односно одбацили оне који су мање упечатљиви); треба додати да практично и већина других примера датих у овом раду илуструју ту исту појаву:

(86) *Како стоји ствар са словенским језицима...? (179).*

¹⁰ Слично примећује и Јовић, који каже: „Проф. Бошковић често поставља питања самоме себи, али тако сугестивно да и читалац улази на исти начин „у игру“ анализе...” (1978: 178).

(87) **Калкулисати** овде са старим хипокористцима... **мало је рискантно...** (389).

(88) *Али нас се ови и овакви случајеви употребе наставка ко не тичу, те у њих нећемо ни улазити* (134).

(89) *Одсуство морфолошке конгруенције између придева и именице... смета и нама. Али ситуација ни овде није „безизлазна“, кад се узму у обзир ова два факта...* (384).

(90) *А други [придеви на us] су у некима од њих [индоевропским језицима] еволуирали, на пример у литавском и словенском, да староинди-ски језик оставимо на миру* (177).

(91) *Интересантни су овде облици misti, srci... Они „миришу“ на прерађене штокавске неикавске облике...* (337).

(92) **Како год окренемо, ти су хипокористици...** *могли постати само на један начин...* (430).

(93) *...да је њихово [неких топонима] дешифровање често више „врачање у боб“ него лингвистика* (371).

(94) *...облик славај потврђују, по моме мишљењу, и дубровачки песници... Код њих, додуше, налазимо само косе падеже... Али то ништа не мари. Ти су облици морали имати свој номинатив* (285).

(95) *Погрешку је овде, вероватно, направио Даничић, који мисли да је Ђајовић изведено од чајо (чауш) преко придева џајов... Није то — то* (472).

Разговорном језику припадају и отворене, јасне, недвосмислене констатације, у којима се понекад срећу речи јаког значења, какве обично не налазимо у научним текстовима; такви изрази носе народску¹¹ или здраворазумску обојеност:

(96) **Нико није ћарио ко је Вука исправљао** (*што се аутентичности грађе тиче*) (471).

(97) **Цео Његошев стих би, према томе, значио: да му се гроб провали на ономе свету. А од таквога тумачења до бесмислице — није далеко** (265)¹².

Оваквим начином изражавања Бошковић, с једне стране, проблем о којем расправља спушта из асптрактних висина науке у раван свакодневног и доживљеног, одакле утисак аутентичности и снаге његове речи, као и њена упечатљивост и убедљивост. С друге стране, по-

¹¹ И Вукомановић (1983) примећује да је Бошковићев стил „проткан народском фразеологијом“.

¹² Овим примерима могу се додати и они у којима коментарише туђе и своје ставове (в. тачку 6).

што се бави науком на начин на који се било који други обичан, мање образован човек бави својим послом — без мистификовања и свог уздизања — он и мање упућеног читаоца ставља на исту раван, разговара с њим „на равној ноzi”.

Коегзистенција интелектуалног (научног) и свакодневног (разговорног) у Бошковићевом стилу неуобичајена је и импресивна, и свакако је особена за његов начин изражавања. То добро илуструје следећи пример, у којем се, с једне стране, налазе израз на латинском језику, апстрактни вокабулар и логичка аргументација експлицитно класификована под тачкама *a* и *b*, а с друге — разговорна лексика и имитирање дијалога:

(98) *Како се то двоје слаже? Како се узме: а) ако се ствари посматрају буквално, онда се та два момента заиста не слажу; б) ако се ствари посматрају cum grano salis, онда та тобожња контрадикција отпада ...* (371).

5. 4. Бошковићев текст и у неким другим елементима као да је настао током говора слушаоцу, а не током писања читаоцу¹³. На пример, он на разговорни начин исказује своју недоумицу, коју затим разрешава:

(99) ... *putih не може у Лижњану ништа друго бити него чакавско putih* (322).

(100) *Биће да и у Лижњану имамо овде исто што и у Медулину ...* (315).

(101) *Откуда у њима št место очекиваног šč? На фонетички развитак ... не може се, мислим, ни помишљати. Против тога одлучно говоре прилике у говорима залеђа ровињскога ...* (318).

Затим, он у току свог казивања размишља — што је одлика говореног, а не писаног језика. Пошто размишља док говори, он свакој мисли даје довољно времена — и себи да се на њој задржи, да о њој размисли, и читаоцу-слушаоцу да је усвоји. Зато информацију износи постепено, корак по корак — чак и по цену да то буде науштрб његове пословичне краткоће (на тај начин његово излагање добија извештајан, лагани, епски призив). У типичном писаном језику његове две реченице сажеле би се у једну, како је то случај у следећа два примера:

¹³ Бабовић примећује: „У начелу, писана реч се разликује од усменог излагања. Код Бошковића је то, некако, једно: он пише као да своје тезе доказује стручном аудиторiju” (1978:182).

(102) ...*прасловенским скраћеним именима типа *Voldъ...*, која нису била хипокористици; нису била то бар по својој граматичкој устројству (485).

(103) *Стоји овај факат: стари придеви на њс прошли су о-основама; и пришли су њима, у већини случајева, преко наставка ко* (177).

Понекад понавља део исказа, али тако да је други део мало измењен — као да се, говорећи, сетио да оно што је рекао треба да прецизира:

(104) *Бавио се питањима балтичке и словенске филологије и лингвистике, готово свих области балтичке и словенске филологије и лингвистике* (197-198).

(105) ...*ван Вејкове чланке о српскохрватском језику, о појединим питањима српскохрватског језика* (200)

(106) ...*а наш је задатак нешто друго, нешто уже...* (187)

5. 5. Разговорни језик Бошковић подражава и обликовањем реченица. Реченице су му, најпре, често кратке; у типичном писаном језику сажеле би се чак две или три такве реченице (в. и тачку 2. 3):

(107) *А развитак му је [облика] ишао овим путем. Имали смо најпре однос мравј — мравја. Тај је однос остао такав до почетка XIV века, до замене полугласника у јаком положају. Тада смо добили однос мравј — мравја. Тај се однос чува до друге половине XVII века, до новог јотовања у нашем језику. Тада се замењује односом мравј — мравља* (284).

Затим — и још упечатљивије — реченице су му често елиптичне, чак и кад нису одговор на постављено питање:

(108) *Други облик... много је лакше објаснити. Рекао сам — како. ...Разлика је међу њима [двама облицима] само хронолошка и морфолошка. Суштинска — не. ...Значи: овде имамо даљу етапу у развитку множинских колектива на а. И то — само у деклинационом погледу* (395).

(109) *Овде је ситуација сложенија. Из неколико разлога. а) Зато што је мало топонима који су за наше питање од интереса ...* (371).

Норма писаног језика захтева потпуне реченице, и са тог становишта овакве реченице би биле — из пера неког ко мање суверено влада језиком — на граници прихватљивости или сасвим неприхватљиве. Али у контексту других особина његовог стила, којима он очигледно подражава говорени језик, као и оних особина које јасно говоре о томе да је он мајстор писане речи, јасно је да он елипси прибегава свесно и намерно. То од ње чини стилски поступак, а не стилску грешку.

У најтешњој вези с елипсом јесте Бошковићева употреба тачке и запете. Наиме, у типичном писаном језику после тог правописног знака стоји потпуна реченица, која је у тесној смисаоној вези с неком реченицом која стоји испред тог знака (а иначе би могла стајати и сама). Бошковић ту конвенцију по правилу не поштује: иза тачке и запете ставља различите синтаксичке јединице, које обично не би могле стајати саме¹⁴. У једној реченици понекад на тај начин употребљава тачку и запету и више пута (в. примере 61, 62):

(110) *Објекти су ту потпуно неосетљиви: употребљавају час један, час други наставак; несвесно и механички* (333).

(111) *Мени се, ипак, ово тумачење много не допада; због глагола дићи* (259).

(112) *У бугарском... они [наставци а]јка, [и]јка] имају и друго значење: значе, као и наставак [ја — радницу; иако доста ретко* (170).

(113) *Ђирилски текстови не дају... ништа за наше питање; како због сасвим несавришене ортографије тако и због недостатка примера* (435).

(114) *Ово акценатско тројство у Марковицу није ничим регулисано; никаквим реченичним или језичким чиниоцима; него има чисто факултативан карактер* (247).

(115) *Ван Вејк се нарочито много бавио питањима словенског акцента; и то — како питањима словенског акцента уопште тако и питањима словенске метатоније напосе; овим другим питањима — нарочито* (199).

Откуд таква употреба тачке и запете? У наведеним случајевима обично би се употребила запета, понекад и црта. Али ти правописни знаци одсликавају дизање интонације, тј. подразумевају свест о томе да реченица није готова. Другим речима, говорник је у том случају унапред формулисао реченицу, он већ на њеном почетку зна како ће она бити организована до краја. Управо је то случај у писању. Али Бошковић ради другачије: прво формулише реченицу („мисао”), па онда спусти интонацију и направи паузу. Затим се сети да треба нешто да дода; а пошто се, по маниру говореног језика, тај исказ наслања на претходан, он је елиптичан. Бошковић је савршено свестан тога да ту у писаном језику не може да стоји тачка¹⁵; зато он ставља тачку и запету и спасава реченицу — и да то буде његова говорена, и захтевана писана.

¹⁴ У Правопису се каже да је то „начелна позиција зареза”, а да се тачком и запетом изразитије обележавају „смисаона граница и застанак, прелаз, накнадно додавање” (Пешикан и др. 1995:136).

¹⁵ Ево одломка из његовог чувеног текста о Ђури Даничићу који то јасно казује: „Треба знати: књижевни језик није књижевни само зато што је језик

Најзад, у маниру разговорног језика (Половина 1985), Бошковић понекад изостављањем узрочног везника остави узрочно-последични однос неексплицираним:

(116) *То је врло важан податак, то показује колико је прављење нових придева на us био жив језички процес у оба та језика* (179).

5. 6. Говорени језик Бошковић подражава и прозодијски: реченични акценат и интонацију смо поменули. Додајмо још и честу паузу, којој у писању одговара црта; та пауза служи истицању, и захваљујући њој његов текст добија драмску ноту:

(117) *То — само као констатација ...* (187).

(118) *Даничић је овде — чист граматичар; велики граматичар, али — граматичар...* (189).

(119) *Преко номинатива и акузатива на њ — ступила је именица супњ у овој фази свога развитка у нов и чврст контакт с именицом vьlkъ, или — ступиле су старе именице с основом на љ у нов и чврст контакт са старим именицама на ѓ; моменат — нарочито важан: он је довео до стапања — радикалнога и потпуног — старих основа на ѓ и старих основа на љ у у историјској епоси развитка словенских језика — у један деклинациони тип ...* (467).

А нарочитом истицању служи нарочита пауза, коју у писању обележава посебном, за овог аутора карактеристичном комбинацијом правописних знакова — тачком и запетом иза које следи црта:

(120) *То је промена коју је сачувао старословенски језик; — и то је промена која је у неку руку хетероклитичка...; — и најзад, то је промена која је добила обе основне особине промене именица женскога рода...* (468).

5. 7. Разговорном језику је својствен и емоционални набој, субјективни став, који се у интелектуалнијим стиловима по правилу потискује или сасвим одстрањује. Бошковићев текст — и видели смо да је то једна од његових особина које се у литератури најчешће истичу — знатно је емоционалнији него уобичајени научни језик. Ту своју емоционалност он исказује на различите начине:

књиге, језик писане речи; он је књижевни језик и зато, и нарочито зато, што има своју синтаксу, своје конструкције, своју структуру, своју физиономију. Класичан пример за ово пружа језик Марка Миљанова. То је још народни језик, још народски језик, још у малој мери књижевни језик: то је језик без организоване, синтаксички организоване, сложене реченице, без типичних књижевних свеза, без глаголских и апстрактних именица, без конструкција и обрта типичних за књижевни језик [...]" (190).

● Лексички — „јаким” речима; у следећем примеру он тако исказује своје дивљење:

(121) *Овде је Даничић ненадмашан, овде је Даничић директно — несхватљив* (188).

● Хиперболом (у следећем примеру у питању је хиперболична метафора, којом исказује своје неслагање):

(122) *Цело је ово Мејеово објашњење — више него божја версија...* (210).

● Реторским питањем — којим изражава немоћ (пр. (123)) или недоумицу (пр. (124)):

(123) *Шта је хтело Вуку да овако преправља Његошев стих? Ко ће то тачно знати!* (256)

(124) *А ко зна: можда овде и немамо непренесен [краткосилазни] акценат, него нарочиту дуалску конструкцију ...* (312).

Од емоционалности, уживљености долази и истицање, наглашавање, којим Бошковић исказује лични став према ономе о чему говори: „мене то о чему говорим чуди”, или: „ово је за мене важно,„. Његов текст врви од истицања, које он постиже на различите начине:

● Лексички — речју за истицање:

(125) *... у њима је — буквално — свака етимолошка група šč замењена данас групом š'* (319).

● Посебним коментаром:

(126) *Једну од најкарактеристичнијих црта валтурске акцентуације представља — и то треба нарочито истаћи — нередовно преношење [краткосилазног] акцента...* (325).

(127) *Управо — и то је наш основни закључак — та и таква образовања нису никад била суфиксална категорија као именице, него само као придеви...* (447).

(128) *За реч славуј има Рјечник Југославенске академије двадесет и четири облика; ни мање ни више* (285).

● Понављањем:

(129) *...а наш је задатак ...да видимо како је Даничић гледао на књижевни језик уопште и колико је утицао на формирање књижевнога језика нашега напосе. То је наш задатак* (187).

(130) *У центру Белићева научног интересовања стоји — језик уопште, језик као језик, језик као такав* (192-193)¹⁶.

¹⁶ В. и пример (168).

● Реченичним акцентом, који може стајати и другде, а не само на крају реченице (како је уобичајено у писаном језику) (в. и пр. (127)):

(131) *А за нас је то важно* (147).

● Комбинацијом понављања и реченичног акцента (уз могућу и паузу — в. пр. (133)):

(132) *Али оне [напомене] показују... да је и Увод требало друкчије писати 1946 него 1924 године. То, мислим, показују* (229).

(133) *На тај је начин издвојен наставак Љја. Он није морао постати продуктиван; али је постао, а постао је стога што је као наставак за грађење именица које значе радницу — био нужан* (168).

● Понављањем и речју за истицање:

(134) *...Вук пише појасеви зато, и само зато, што му се чини да је то обичније, народскије...; Вук пише навалице зато што тако, и једино тако, народ говори...* (187).

(135) *...што је Даничић дао у својим списима и својим преводима, нарочито у својим преводима, обрасце класичнога књижевног језика нашег* (188).

● Најавом онога што ће доћи (овим примерима треба додати и оне наведене под тачком 5. 1); у следећем примеру подвучени део служи да да важност ономе што долази, на начин на који се то чини у говору (типични писани језик био би: *код именица... могућа је двојака интерпретација...*):

(136) *Међутим код именица као хлебара, брашнара, овчара и сл. имамо нешто друго, — код њих је могућа двојака интерпретација њихова оптег дела...* (165).

● Упућивањем на оно што је већ речено:

(137) *Валтурски дијалекат, то је штокавски икавски говор* (329).

(138) *...њихово отступање од придева горње групе своди се само на слабљење вербативне вредности код њих... Ни на шта друго* (178-179).

(139) *Кажемо — структуралнога јъ. Да, тако* (368).

● Инверзијом (предикат долази испред субјекта):

(140) *Нису ова два наставка добивена из односа према именицама мушкога рода; већ су направљени као специјални наставци ...* (168).

(141) *Данас — тако није* (294).

Захваљујући овим поступцима, текст добија свој „рељеф”: неки се делови по својој важности издижу над осталима. Тако „путовање” кроз текст читаоцу постаје динамично. Затим: чињеница се не нуди

хладно и незаинтересовано, него емотивно ангажовано — што, наравно, наилази на исти одзив.

5. 8. Најзад, у ком лицу Бошковић разговара са читаоцем? Најчешће је то у 1. лицу једнине, чиме он свом излагању даје мање формалан, личнији тон — што се уклапа у друге одлике његовог текста. Међутим, у понеком раду се, у складу с узусима научног стила, користи 1. лицем множине¹⁷. Уопштено говорећи, његов стил је толико самосвојан да му „ми” (осим онога „ми,, које укључује читаоца) нарочито не пристаје.

5. 9. Видимо да Бошковић не прати сасвим норму писаног језика, него у понечему следи логику говореног језика; разбија узусе научног језика, пишући донекле разговорним стилем. То долази одатле што он не само што за читаоца пише него му и говори; и то чини уживљено, емоционално ангажовано, у личном тону. При томе он послу који ради даје здраворазумску меру, чиме се поставља с читаоцем на исту раван. Такође, непрекидно брине о њему, никад га не напуштајући задуго на непознатом и тешком научном терену и укључујући га у решавање проблема. Тај његов отворен, лични, суштински брижан а пун поштовања однос према читаоцу ствара и сасвим особен, неуобичајен научни стил.

6. КАКО ОЦЕЊУЈЕ ТУЂЕ И СВОЈЕ СТАВОВЕ

Бошковићеве оцене су увек отворене и изричите — и кад говори о другим ауторим, и кад говори о својим теоријским решењима.

Пошто се бави оним проблемима који нису решени, или који, по његовом мишљењу, нису речени на задовољавајући начин, он се с другим ауторима најчешће не слаже или их критикује; при томе говори „без длаке на језику”, на следеће начине:

- Недвосмислено, чак беспошtedно:

(142) *Даје [Вајан] најпре мало убедљиво и натегнуто, иако извесним паралелама поткрепљено, тумачење ... (2).*

(143) *Вајанови аргументи су, дакле, врло неједнаке вредности; и што је најгоре, нису доведени, хронолошки и лингвистички, у потпун склад (4).*

¹⁷ Дешава се и да меша лица: да почне чланак са „ми”, а настави са „ја” (нпр. стр. 413).

(144) *Миклошич је, несумњиво, помешао две ствари... Уз то, уза све то Миклошич је **направио и две фактичке грешке; једну вероватно, другу — сигурно*** (208-209).

(145) *Хујер, несумњиво, овде греши, као што греше сви — **који мисле као он*** (282).

(146) ... како мисли **не нарочито поуздани И. Поповић** (371).

(147) *Поредећи речнички — **на доста јевтин начин и непотпуно** — Горски вијенац и Вуков рјечник, Гавриловић је дошао до закључка...* (255).

(148) ...поменута расправа В. Наумове о деминутивним и амплификативним наставцима у бугарском језику због **невешта и непотпуна изношења материјала и често површна тумачења појединих наставака** — не даје праву слику употребе ових наставака у бугарском језику (113).

● Убитачно:

(149) ...на све његове примере... **можемо ставити етикету „фонетичка вересија”**. **И преко њих савесно прећи** (369-370)¹⁸.

● Једва ублажено:

(150) *На неким местима у књизи има **извесних непрецизности, да не кажем нетачности*** (228).

● Ипак помало еуфемистички:

(151) *Као што се види, Маретић није улазио — **и то му није плус** — ни у ортографске неприлике код имена на лје ...* (414).

● Са дозом хумора:

(152) *[Дугоузлазни] акценат... не може [се чути] у примерима типа зрман, знан... које наводи Малецки из Каштелира... и који, свакако, **иду на рачун његова ува...*** (238).

● Са дозом ироније:

(153) Ово **иначе учено** тумачење могао је конструисати само лингвиста који се мало бавио суфиксима (363-364).

(154) **Оригинална хипотеза — фале јој још само докази** (450).

(155) ... покушао је да објасни и А. Шахматов ... **магијским штапом гласовне редукције ...** (270).

● Врло благо:

(156) Мислим да је овде уредник **мало „задремао”, и узео „механички курс”** (395).

● *Оштро:*

¹⁸ В. и пример (122).

(157) **Јевтино довијање и произвољно конструисање облика не води ничему** (434).

(158) Те две функције овде не треба мешати: **лингвистика није хемија** (446, у *фусноти*).

- Уз жаоку, због некоректног поступка:

(159) Све ове замерке, које се тичу литературе, упућене су више редактору књиге, проф. Махеку...; Махеку нарочито зато — што **није заборавио да у књигу унесе своје чланке и расправе** (228).

- А на другој страни — с признавањем заслуге:

(160) И као што је **тачно** Миклошич ... запазио ... (147);

(161) **Опрезни и увек оштроумни** Даничић... (395).

- С благонаклоношћу:

(162) **И добри Даничић неки пут задрема** [наслов чланка].

(163) Овде је „**добри Омир задремао**” (о Вуку, 257).

- С топлином и поштовањем:

(164) Сетите се **нашег духовног „ђеда”** — Ђуре Даничића... сетите се **племенитог** Љубе Стојановића (193).

И у овоме Бошковићев стил одступа од стереотипа научног језика: нема еуфемизма, нема бриге да се неке не замери, нема страха од ауторитета.

И о свом раду он говори на различите начине — али опет отворено и недвосмислено.

- Најчешћи је случај, наравно, да је убеђен у своју аргументацију:

(165) *Овако протумачени — а тако се једино могу протумачити* — хипокористици типа Вуђпа инструктивни су у три правца (366).

(166) Поставља се питање: може ли се доказати да је каштелирски дијалекат уопште дуљно самогласнике пред сонантима? Може, и то **лако и несумњиво** (239).

(167) **Наравно**. а. облици *ljudi, riti* ... представљају у Премантури некадашње *ljūdi* ... (303).

(168) *Може лако бити да чешко сi и лужичко су треба објашњавати друкчије него српскохрватско ћи ...; то лако може бити; али не може никако бити да српскохрватско огаћ треба објашњавати на један начин, а српскохрватско ораћ на други начин...; то никако не може бити* (208-209).

- Некад је поштено несигуран:

(169) *Тако се бар мени учинило; а не бих смео гарантовати да је баш тако* (332).

(170) *Примере Ретъ, žizъ ... објаснили смо ми: као резултат регуларног развитка крајњих сонаната у сугласничким групама у старословенском језику. И питање је колико смо у праву* (279).

(171) *На то је питање **теешко дати сигуран одговор*** (295).

(172) *И хтели бисмо да поводом њих учинимо неке своје сугестије, то јест — да кажемо како их треба, по нашем мишљењу, граматички разумети. Понављамо — **по нашем мишљењу, а ко ће друкчије, широко му поље*** (379)¹⁹.

• Најзад, некад признаје да је немоћан:

(173) *Мени, зато, slavalj **није јасан*** (285).

(174) *Ни овде... облици типа völin, kōnjin... не иду у систему — представљају проблем. Поређење с чакавским истарским говорима **овде не помаже ништа...*** (304)²⁰.

7. НЕКЕ МОРФОЛОШКЕ И СИНТАКСИЧКЕ ОСОБИНЕ БОШКОВИЋЕВОГ ЈЕЗИКА

Треба, на крају, поменути и неке особине Бошковићеве морфологије и синтаксе које његов текст смештају у књижевну традицију и данас могу звучати књишки; то су: повремена инверзија реда речи у именичкој синтагми (са присвојним придевом или присвојном заменицом после именице), деклинација неодређеног придевског вида, словенски генитив, облик личне заменице *њ*, покретни самогласници. Књижевној традицији припада нарочито инверзија реда речи у именичкој синтагми. Да јој Бошковић намерно прибегава, показује следећи пример, у којем је она — нарочито у другој реченици — начин да свој исказ онеобичи, украси, избегне стереотип :

(175) *Поставља се питање: **шта чини суштину, садржину те оригиналности, самосталности Белићеве? Ја бих рекао — његов научни метод, лингвистички метод његов*** (192).

Та „књишкост” није пренаглашена, али стоји у упечатљивој супротности према разговорној обојености Бошковићевог текста, која је наглашенија; а пошто су одмерене и сврсисходне, обе јасно показују да Бошковић суверено влада тоном свог текста — наизменично поштујући донекле круте захтеве традиционалне форме и потпуно пренебрегавајући узусе не само књишког него и писаног језика.

¹⁹ В. и пример (134).

²⁰ В. и пример (123).

8. ЗАКЉУЧАК

Бошковићев стил је у великој мери неочекиван, неуобичајен за језик науке: одликује се особеном аргументацијом, уређеном не само по логичким него и по естетским законитостима, брижљиво организованом формом, разговорном обојеношћу, неувијеним и изричитим судовима. Одликује се и необичном бригом за читаоца, која се испољава и у начину на који Бошковић обликује садржину — сажето и разумљиво, логично и добро структурирано а у исто време допадљиво и естетски прихватљиво, и у начину на који му ту садржину упућује — као да му лично говори.

Бошковићев текст је и необично упечатљив. Та упечатљивост свакако потиче и од контраста помоћу којих је обликован.

Он је, наиме, некад краћи него што се очекује (јер је сажет и језгровит), а негде дужи (јер Бошковић воли понављања, која имају различите сврхе). На неким местима је потпуно огољен (кад даје штуру чињеницу), а на неким слободно украшен, руком мајстора (кад је оцењује или интерпретира). С једне стране је високо предвидљив (кад набраја), а с друге сасвим непредвидљив (кад прави контрасте и проналази парониме). Садржина његовог текста је високо интелектуална, а облик у који је стављена често је свакодневни, разговорни. Његов стил се истовремено и смешта у књижевну традицију и не поштује ниједну традицију. Најзад, у његовом тексту се непрекидно алтернира оно што је релевантно семантички у ужем смислу са оним што је релевантно стилски.

Напокон, питање стила у једном тренутку може прерасти у морално питање. За Бошковића је речено да је био „демократа по духу и васпитању” (Бабовић 1978: 183). То се потврђује и његовим односом према читаоцу. Он њему, наиме, говори разумљиво и разговетно; тиме своје мишљење излаже на јавни увид и подвргава могућој критици. Другим речима, преузима на себе ризик јасног говорења. Затим, он са читаоцем разговара „на равnoj нози” — не правећи се важан својим језиком и не изазивајући саговорничково страхопоштовање; комуницира, дакле, равноправно. Даље, он говори сажето и изриче само оно што је релевантно; на тај начин поштује саговорничково време. Најзад, он изриче отворене, прецизне и недвосмислене судове, који су одговорни зато што су утемељени и настали са свешћу о сопственим ограничењима. По тим особинама Бошковићев начин изражавања остаје узор који не застарева.

ЛИТЕРАТУРА

Бабовић, Милосав (1978). Поводом књиге Радосава Бошковића. *Зборник за славистику*, 15, стр. 181-183.

Вукомановић, Славко (1983). Круг је затворен. *Борба*, 7. јул.

Грицкат, Ирена (1993). О Радосаву Бошковићу, још која реч. *Стварање*, XL-VIII: 4-5-6 (април — мај — јуни), стр. 250-252.

Ђуровић, Војислав (1993). Више о личности, мање о дјелу. *Стварање*, XL-VIII: 4-5-6 (април — мај — јуни), стр. 253-281.

Јовић, Душан (1978). Моћ научног језика професора Радосава Бошковића. *Зборник за славистику*, 15, стр. 176-181.

Јовићевић, Радојица (1999). Личност и дело лингвисте Радосава Бошковића. *Четврти лингвистички скуп „Бошковићеви дани”*, Подгорица: ЦАНУ, стр. 9-14.

Кликовац, Душка (2004 [1992]). НАУЧНА АРГУМЕНТАЦИЈА ЈЕ ПУТОВАЊЕ И ДРУГЕ МЕТАФОРЕ. [У књизи] *Метафоре у мишљењу и језику*, Београд: XX век, стр. 47-56.

Кликовац, Душка (2004). О научном функционалном стилу (с анализом текста). *Књижевност и језик*, LI: 1-2, стр. 23-38.

Мојашевић, Миљан (1988). Неколико цртица за интелектуалну биографију Радосава Бошковића. *Први лингвистички научни скуп у спомен на Радосава Бошковића*, Подгорица: ЦАНУ, стр. 11-19.

Мојашевић, Миљан (1993). Друкчији од других. *Стварање*, XLVIII: 4-5-6 (април — мај — јуни), стр. 320-329.

Пешикан, Митар, Јован Јерковић, Мато Пижурица (1995). *Правопис српскога језика (школско издање)*, Нови Сад / Београд: Матица српска / Завод за уџбенике и наставна средства.

Половина, Весна (1985). Зависне узрочне реченице у разговорном српскохрватском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 15/1, стр. 85-93.

Стојнић, Милосава (1988). Неке карактеристичне црте предавачког и научног стила професора Радосава Бошковића. *Први лингвистички научни скуп у спомен на Радосава Бошковића*, Подгорица: ЦАНУ, стр. 31-36.

Duška KLIKOVAC

ON THE SCIENTIFIC STYLE OF RADOSAV BOŠKOVIĆ

Summary

The scientific style of Radosav Bošković differs considerably from typical scientific discourse: it is characterized by a particular kind of argumentation, shaped not only by logical but also by esthetic rules; by a carefully organized form, colloquial shading, open and explicit judgments. Bošković also exceptionally cares for his reader, not only when he shapes the content of his text — concisely, clearly, logically and in a well-structured fashion, but also when he conveys it to him — as if he talked to him directly.